

Володимир ПОНОМАРЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України,
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: vladimirlingua@gmail.com
<https://orcid.org/000-0003-4106-5874>

НАЗВИ ЛИТВИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ І ПРОБЛЕМА ЕТИМОЛОГІЗАЦІЇ ХОРОНІМА-ОСНОВИ

Стаття присвячена одному з традиційно проблемних питань балто-слов'янської ономастики, яке стосується походження назв Литви, що тісно пов'язані з відповідними етнонімами литовської та інших мов, у тому числі української. Ідеться передусім про низку праць члена-кореспондента НАН України А. П. Непокупного (періоду 1971–1998 рр.), у яких окреслена тема досліджується в різних аспектах, серед них «етнічна інфляція» і «географічна багатозначність» назви Литви, про що свідчить насамперед матеріал української та інших слов'янських мов: не тільки хороніми або етноніми, а й деякі інші (загальні) назви, зокрема збірні. Особливо слід виділити його публікації 1994 й 1998 рр., присвячені історичним збірним значенням укр. *литва*, які своєрідним чином перетинаються з найновішою («військово-історичною») гіпотезою щодо походження литовського ендоніма *Lietuva*. Розглянуто й прокоментовано етимологічні концепції литовських та інших дослідників (як історичні, так і сучасні) стосовно порушеного питання, у тому числі традиційно популярну «гідронімічну», а також «географічну» й згадану «військово-історичну» версії. Зіставлено фактичний матеріал не тільки литовської та української, а й низки інших європейських мов різної генеалогічної належності (балтійських, слов'янських, германських, романських). Окрім наявних наукових праць, дотичних до теми, використано різномовні етимологічні джерела, а також тлумачні словники української та інших мов. Приділено увагу орфографічним, граматичним і особливо семантичним характеристикам відповідних лексем, зокрема українських, що становлять певний інтерес у порівняльно-історичному плані, оскільки вони спонукають до міркувань, пов'язаних з походженням та історією назви Литви, дослідження яких не втрачає своєї важливості й актуальності.

Ключові слова: А. П. Непокупний, ономастика, Литва, хоронімія, гідронімія, етимологія, семантика.

У травні 2022 р., у розпал повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну, наукова громадськість символічно відзначала 90-річчя від дня народження знаного вченого-лінгвіста, члена-кореспондента НАН України,

Цитування: Пономаренко В. Назви Литви в європейських мовах і проблема етимологізації хороніма-основи. Мовознавство. 2026. № 3. С. 30–41. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-003>

Citation: Ponomarenko V. (2026). Nazvy Lytvy v yevropeyskykh movakh i problema etymologizatsii khoronima-osnovy [Names of Lithuania in European languages and the problem of etymologizing of the choronym base]. Movozynavstvo, (3), 30–41. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-003>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

доктора філологічних наук, професора Анатолія Павловича Непокупного, засновника й багаторічного очільника відділу романських, германських і балтійських мов академічного Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні.

Характерною особливістю наукових студій ученого є те, що нерідко при розгляді конкретних мовних фактів безпосередньо або «латентно» порушуються насправді істотні й проблемні історико-лінгвістичні питання, а це спонукає до роздумів і подальших досліджень.

Показовий історичний приклад: далекого вже 1971 р. в журналі «Baltistica» було опубліковано статтю А. П. Непокупного «Литавія та інші литуанізми в українських (східнослов'янських) граматиках і словниках XVI–XVII ст.», досить характерну для його наукових зацікавлень і стилю [Непокупный 1971 : 53–62]. Безпосередній стосунок до питання, пов'язаного з назвами Литви, мають ґрунтовні праці мовознавця «Балто-північнослов'янські мовні зв'язки» [Непокупный : 153–157], «Балтійські родичі слов'ян», де йдеться, зокрема, про «етнічну інфляцію» географічної назви [Непокупный 1979 : 42–43], а також колективна монографія «Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.» (1989) за його редакцією (розділ «Балтійські краї», в якому автори наголошують на «географічній» багатозначності назви Литви) [Мотора, Непокупный : 50].

Слід згадати й оригінальну статтю під промовистою назвою «Апелятив *литва* в “Енеїді” Івана Петровича Котляревського та його культурно-історична паралель в “Несамовитому Роланді” Людовіко Аріосто», яка увійшла до збірника наукових праць «Проблеми сучасної ареалогії» [Непокупный 1994 : 288–293], а також публікацію «Етнонім *литва* і назва дружини (тобто дружка і друзів) нареченого у весільних піснях України, Білорусії і Польщі» у збірнику «Давня литовська література» [Непокупный 1998 : 88–104].

Отже, у студії 1971 р., констатуючи брак уваги до литуанізмів в українських пам'ятках з боку граматистів і лексикографів (як славістів, так і балтистів), автор реєструє невелику, але показову кількість таких лексем у зазначених джерелах. Однак у назві своєї праці він наводить один (очевидно, найважливіший на його думку) приклад, а саме хоронім *Литавія* в «Граматиці слов'янській» М. Смотрицького 1619 р. (надрукованій, як відомо, у Литві). Звісно, що в уважного і вдумливого читача, насамперед мовознавця, виникає запитання: чи є достатні підстави для того, щоб відносити латинську за формою назву до розряду литуанізмів? Автор статті обстоює думку про те, що вживання такої назви балтійського краю в східнослов'янському тексті не тільки «<...> свідчить <...> про ширший ужиток цієї назви, а й знімає припущення про її, як можна було б подумати, “суто латинський” характер побутування» [Непокупный 1971 : 56].

Згадаймо в цьому зв'язку сумнозвісний історичний факт — засудження московським Собором 1690 р. багатьох українських книг з метою захисту «православного народу» від «латинських принад» і знищення в Москві видань «литовския печати» [Кузьменко : 19]. Так, зокрема, назву *Литавія* було вилучено з московського перевидання «Граматики» М. Смотрицького 1721 р., що зазначає А. П. Непокупний у пізнішій праці [Непокупный 1976 : 157].

Таким чином, порушується давнє й незмінно актуальне проблемне питання про походження литовського хороніма *Lietuva*, з яким автор порівнює дублетну словоформу з суфіксом **-av(a)**, відображеним у латинській назві *Littavia* з епічної поеми 1592 р. «Radivilias» («Радзивіліада») поета-латиніста Й. Радванаса (Яна Радвана), що наслідував античні літературні зразки.

В усіх зафіксованих у цьому творі прикладах назва виступає в генітивній формі *Littaviæ* (з диграфом), що свідчить, на наш погляд, про її «узусний» статус. Варто згадати з цього приводу відому історичну гравюру німецького автора М. Адельгаузера-Цунта (Нюрнберг, 1568 р.) під латинською назвою «*Vera designatio urbis in Littavia Grodnæ*» («Справжній опис міста Гродно в Литві»).

До останньої назви слід додати інші відомі з історії латинські найменування (з текстів XIII–XIV ст.): *Lethovia*, *Lettovia*, *Lettavia*, *Litouia*, *Luthowia*, *Luthawia* і *Lit(h)uania*, від якої походять сучасні романські назви каталон., окситан., сард. *Lituània*, галіс., ісп., італ., ладин., рум. *Lituania*, порт. *Lituânia*, франц. *Lituanie*; значна кількість (запозичених) назв в інших мовах різної генеалогічної належності: грец. *Λιθουανία*, англ. *Lithuania* (д.-англ. *Liþþuania*, хоча в Дж. Чосера (XIV ст.) зафіксовано назву *Lettow* [див.: Bammesberger : 5]), вал. *Lithwania*, шотл. *Lioutuàinia*, корнуел. *Lithouani*, бретон., алб., баск. *Lituania*; деякі неіндоевропейські, як-от угор. *Litvánia*, тур., курд. *Litvanya*, крим.-тат., гаг. *Litvaniya*, адиг. *Литуание*, мальт. *Litwanja* тощо.

Зазначимо також, що германомовні назви Литви, починаючи із зафіксованого в німецьких історичних хроніках *Lettowen*, походять, судячи з усього, від литовського кореня *liet-*, пор. сучасні нім., норв., дан., швед. *Litauen*, нідерл. *Litouwen*, фриз. *Litauen* / *Litouwen*, фарер. *Litava*, ісл. *Litháen* / *Litáen*.

Примітним є те, що в XV–XVI ст. побутувала своєрідна «народна етимологія» назви *Lietuva* як видозміненої (*L'*)*Italija* (ит. (*L'*)*Italia* — з обов'язковим у таких випадках артиклем), оскільки вважалося, що литовці є нащадками римлян, які в I ст. до н. е. переселилися з охоплених громадянською війною італійських земель — про це писав польський історик XV ст. Ян Длугош у своєму латиномовному трактаті «*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*» («Щорічники, або Хроніки славетного Королівства Польського», 1455–1480 pp.).

Ще одна давня оригінальна версія стосується походження назви литовського краю від лат. *lituus* у значенні '(кавалерійський) сигнальний ріжок'. Історичним джерелом є виданий 1607 р. латиномовний атлас фламандця Г. Меркатора («*Atlas Minor*»), що містить також карту Великого князівства Литовського «*Lithuania*» з ономастичною легендою.

У XIX ст. німецький історик В. Пірсон оригінально пояснював прус. *Litwa* як результат інверсії, виводячи його з назви *Wiltä* [див.: Karaliūnas 2004 : 36].

Так само варто зазначити, що свого часу (у знаковій статті 1912 р. «Про найдавніші слов'янсько-кельтські зв'язки») О. Шахматов, наводячи зафіксовану ірландським кельтологом В. Стоуксом [Stokes] пракельтську словоформу *litaviá* 'узбережжя', порівнював її із середньовічною кельтською назвою *Letavia* (пор. знайдену нами у словнику 2000 р. сучасної валлійської мови «альтернативну» назву Литви — *Llethaw*. — В. II.) на позначення (атлантичного узбережжя) Бретані й реконструйованою особисто назвою (балтійського узбережжя) **Litavia* [Schachmatov : 82]. Але підтримки з боку інших дослідників ця гіпотеза фактично не знайшла [див.: Митрополит Іларіон, 2 : 365; ЕСУМ, 3 : 245; пор.: Агеева : 204].

Як відомо, перша згадка назви Литви датується 1009 р., а відповідним джерелом є так званий Кведлінбурзький літопис, де в розповіді про святого Бруно зафіксовано латинізовану форму *Litua* (в генітиві, тобто *Lituae*), до того ж у відповідному фрагменті йдеться про «*confinio Rusciæ et Lituae*», тобто «кордон Русі і Литви»). Литовські назви *Leituva*, *Liet(u)va*, *Lietava*, *Letto-*

wia [див.: Dini, Subačius : 99] наявні у пам'ятках XI–XIII ст. (пор. також прус. **let-av-* [Топоров : 216]).

У наведеному переліку варіантних назв привертають увагу, зокрема, словоформи *Litwa* і *Litva*, з якими можна пов'язати переважну більшість слов'янських назв Литви [див.: Baranauskas : 28]. У цьому контексті слід згадати відомі з XI ст. топонімічні назви слц. *Lytva* і рум. *Litua*, ймовірно, гідронімічного походження, а також етнонім *Литѡва* (у збірному значенні) у «Повісті временних літ» (у Лаврентіївському списку 1377 р.).

Утім, українську назву *Литва* (як і низку ад'єктивних похідних на зразок *литовский*) уперше зафіксовано в документі 1352 р. (договірній грамоті литовсько-руських князів, польського короля й князів мазовецьких), кінцем XIV ст. датується особова назва *Литвин* (за даними «Словника староукраїнської мови XIV–XV століть») [ССМ, 1 : 549; див.: Тищенко 2020 : 783]. В її основі — багатозначний макроетнонімічний історизм *литвині* (або *литвіни*), що позначав не тільки власне литовців і частину латишів, а й українців-поліщуків, білорусів [див.: Мотора, Непокупний : 50–51], а також поляків (наприклад, рос. *литвин* в О. Пушкіна). Це пов'язано з «етнічною інфляцією» [Непокупний 1979 : 42] географічного найменування, зокрема укр. *Литва*.

Так само зберігають прямий зв'язок з вихідним лит. *Lietuva* (< **Letuva* без дифтонга) і латис. *Lietuva* (як і фін. *Liettua*, на відміну від специфічного ест. *Leedu* / *Leedumaa*) інші слов'янські назви: ст.-сл. *Литѡва*, болг., рос. *Литва*, хорв., слн., чес., слц. *Litva*, білорус. *Літва*, пол. *Litwa*; своєрідні винятки становлять макед. і серб. *Литванија*, а також в.-луж. і н.-луж. *Litawska*.

Не без «східнослов'янського» впливу сформовано відповідні назви в багатьох (неслов'янських і неіндоевропейських) мовах народів колишніх Російської імперії та СРСР, а також країн так званого соціалістичного табору: аварській, абхазській, азербайджанській, башкирській, казахській, каракалпакській, карачаєво-балкарській, комі, латгальській, лезгінській, мокшанській, монгольській, осетинській, татарській, туркменській, удмуртській, узбецькій, чеченській, чуваській, якутській тощо. Водночас майже парадоксальний збіг з оригінальною назвою спостерігаємо у випадку з північно-саамським *Lietuva* (у мові скандинавських саамів).

Однак через відсутність переконливих доказів справжнє історичне значення автохтонної назви країни достеменно не відоме [див.: Митрополит Іларіон, 2 : 365]. Натомість існує ціла низка різних історичних версій.

Литовські дослідники (зокрема згадуваний А. П. Непокупним К. Кузавініс, а також А. Сейбутіс) виводять назву країни («темну» за давнім визначенням А. Шлейхера) з гідронімів *L(i)etauka* або *Lietava* (притока річки Няріс) [Kuzavinis : 11–12; Seibutis : 17]. (Зауважимо, що гідронімічне походження приписується також назвам низки литовських міст, починаючи з Вільнюса, а *Вілія* є білоруською назвою того ж Няріса.)

У зв'язку з цим згадаймо заперечене І. Огієнком припущення про зв'язок пол. *Litwa* з *lato* 'літо' (*lać* 'лити' — можливо, від дощів) [див.: Brückner : 301] і «романтичну» популярну версію щодо походження оригінальної назви від лит. *lietus* 'дощ' (< *lyti* 'дощити, лити'), тобто назву країни інтерпретовано як 'край дощів, дощовитий край' (джерелом є матеріали «Варшавського товариства друзів науки» 1810 р.). (Цікава паралель: самоназва мексиканських індіанців міштеків тлумачиться як 'країна / народ дощу' [Гардах, 69].)

Водночас, на думку професора Вільнюського університету З. Зінкявічюса [Zinkevičius : 13–14], назва *Lietuva* походить від прабалт. **leĩtuvā*; саме таку форму деякі етимологи порівнювали з лат. *litus* ‘берег (моря)’ — від і.-с. **lei* ‘текти’ [див: Fraenkel : 368; пор.: Горяев : 188 (з посиланням на згаданого вище В. Стоукса); Преображенский, 1 : 457; Фасмер, 2 : 502; Pokorný : 665 та ін.; пор.: ЭССЯ, 15 : 159; ЭСБМ, 6 : 12; Skok, 2 : 309 тощо]. Зрештою, ще раніше таке «географічне» тлумачення (пол. *Litwa*) було висловлено польськими істориками — згаданим Я. Длугошем (XV ст.) і М. Стрийковським (XVI ст.). До речі, у сучасному «Етимологічному словнику литовської мови» В. Смочинського (множинне) *lietuvai* тлумачиться як ‘форма для приготування (буквально ‘виливання’) сирів’, а також ‘для лиття металів і воску’ [Smoczyński : 913].)

За таких умов етимологічно близькими до назви Литви виявляються, зокрема, романські лексеми на зразок італ. діалект. (венец.) *lido* ‘берег (моря)’ (схарактеризованого австрійським романістом В. Меєром-Любке у класичному «Романському етимологічному словнику» 1911 р. [Meyer-Lübke : 366]), а також (очевидно запозичені з італійської) порт., ісп. і каталон. *lido* ‘пляж’ або франц. і рум. *lido*, корсік. *lidu* ‘узбережжя’ [див: Ernout, Meillet : 364; Nascentes : 496, де наводиться як основа нар.-лат. *liti*] і, відповідно, топонім *Lido*, уживаний у низці назв курортних місць в Італії: *Lido di Jesolo* (місто), *Lido di Venezia* (острів), *Lido di Ostia* (район у Римі) тощо.

Однак така етимологізація литовського хороніма не є загальновизнаною, її вважають також дискусійною, насамперед із семантичного погляду, оскільки історична Литва не розташовувалася, як відомо, на узбережжі [Митрополит Іларіон, 3 : 365; пор.: de Vaan : 346, де йдеться, зокрема, про брак семантичного зв’язку між ‘берег’ і ‘лити’).

Подібною в семантичному плані є відома концепція Я. Отрембського [Otrębski 1958, 1 : 3–7; Otrębski 1963 : 267–286], згідно з якою прабалт. **leĩtuvā* походить від топонімічної основи **leĩtūs* — позначення місцевості навколо річки — **leĩtā* (від *lieti* ‘лити’), під якою дослідник розуміє Німан. (Зауважимо, що назви Німана в балтійських і слов’янських мовах мають, згідно з гіпотезою О. Шахматова, кельтське походження.)

Зазначимо, що серед згадуваних різними (у тому числі литовськими) дослідниками слов’янських відетнонімних гідронімів балтського походження привертають увагу, зокрема, такі, як укр. *Літова* або *Литовщина* [див: Лавченко : 72].

Відомий литовський історик мови С. Каралюнас висунув оригінальну версію про походження хоронімічного топоніма від лит. *leita*, *lietuva* (з коренем **liet-*) ‘загін воїнів, конвой, ескорт, група озброєних людей, дружина, військо’, похідних від герм. **Ge-leite* ‘конвой, озброєний ескорт’, яке пов’язане з дієслівною формою *leiten* [Karaliūnas 1995 : 55–91].

Про це йдеться, зокрема, у пізнавальній розвідці професора Вільнюського університету А. Смятони — «Назві Литви — тисяча років», де наведена цікава морфологічна класифікація різномовних назв [Smetona : 7, 13], згідно з якою литовська основа *liet-* наявна в германських назвах (С. Каралюнас наводить паралелі в давньоісландській, давньошведській, давньофризській і давньоверхньонімецькій мовах), більшості латинських та естонських назв, слов’янська *lit-* — у російській, німецькій, латинській (*Lituania*) і польській мовах, а латиська *leit-* — у латиських словоформах.

У зв'язку з останньою концепцією спинимось на показових моментах, які стосуються історичної семантики української збірної назви *литва*, дослідженої А. П. Непокупним у статті про «Енеїду» І. Котляревського. Тут ця назва позначає, на думку дослідника, мандрівних циркачів, що походили з території Великого князівства Литовського, і є, так би мовити, «десемантизованою», що пояснюється, зокрема, «етнічною інфляцією» власної назви *Литва*, поширюваної в минулі часи на частину латишів, поляків, білорусів та українців (насамперед з поліських земель) [Непокупний 1994 : 290; пор.: Скопненко : 32 — про білорус. *Літва*]. Інше, не менш цікаве історичне значення укр. *литва* — позначення товаришів нареченого на весіллі, відображене в народних піснях українців, білорусів і поляків [Непокупний 1998 : 88].

Слід зауважити, що концепцію С. Каралюнаса підтримав, зокрема, історик А. Дубоніс [Dubonis : 11], який пов'язував назву країни з історичною реальією Великого князівства Литовського *leičiai* (< **leitjai*; форма однини — *leitis*) — особливої (етнічно литовської) селянської соціальної групи (свого роду «дружинників», служивих людей князя або ж конюших), що існувала в XIII–XVI ст.). На неї посиляється також білоруський літератор З. Ситько, автор історичної книжки «Слідами Литви», що вийшла друком 2012 р. Саме гіпотезою С. Каралюнаса з її інноваційною етимологізацією назви Литви завершують історичний огляд усіх концепцій італійський балтист П. Діні і його литовський колега Г. Субачюс у статті, присвяченій назвам Литви і Жемайтії, зазначаючи, однак, що її важко підтвердити і яку скептично сприймає більшість прихильників «гідронімічної гіпотези» [Dini, Subačius : 104–105].

Однак, на нашу думку, вона заслуговує на найпильнішу увагу, зокрема з урахуванням доробку українських дослідників і насамперед А. П. Непокупного. Аргументом, що свідчить на її користь, є хоронімне значення давніх слов'янських, зокрема руських, збірних назв (на зразок *Русь*, *Литва* або *Мордва*) і (так само зазначене відомим українським мовознавцем А. О. Білецьким [Белецкий : 73–74]) збереження в слов'янському, а саме в польському, етніміконі хоронімів (*Czechy*, *Niemcy*, *Węgrzy*, *Włochy*), що збігаються за формою зі збірними етнінімними назвами.

Оригінальне припущення знаходимо в «Етимологічному словнику польської мови» А. Баньковського в статті про похідний від ст.-пол. *lić* 'лити' іменник *lić* 'велика хвиля, здійнята вода ріки' [Bańkowski, 2 : 42], з яким автор пов'язує рос. діалект. і серб., хорв. *litva* (про дощ), а також (гіпотетично) пол. *Litwa* як метафоричну назву войовничого племені (семантичні переходи можна позначити як 'лити' → 'шторм' → 'навала'); пор. діалектні значення пол. *lać* ('лити') — 'міцно бити, валити' [Boryś : 279].

Згадаймо також «нестандартні» версії ще двох сучасних білоруських авторів — письменника й публіциста В. Чаропки (в історичних нарисах «Історія нашого імені» 1995 р.) про походження назви Литви від назви племені лютичів (її пов'язують з ім'ям князя Люта — від прасл. *Ljutь*, щодо походження якого існує і «фіно-угорська» гіпотеза [див.: Халипов, 51–52]), та філолога й історика А. Жлутки (досліджував актові документи XIII ст.) про легендарного князя *Літво* в статті «Литва і литвини — звідки хто?» (2016).

Отже, слід констатувати, що фактично всі спроби етимологізації назви Литви, засвоєної насамперед слов'янськими мовами, є загалом гіпотетичними. Однак, на нашу думку, особливої уваги заслуговує концепція С. Каралюнаса, на користь якої свідчать розвідки українських мовознавців, передусім А. П. Непокупного.

Як бачимо, існування цілої низки відмінних в історичному й семасіологічному аспектах інтерпретацій лише підтверджує неоднозначність і різноплановість порушеного питання. Тому воно залишається відкритим для нових наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

- Агеева Р. А. Какого мы роду-племени? Народы России: имена и судьбы : словарь-справочник. Москва : Academia, 2000. 424 с.
- Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. 299 с.
- Гардах С. Мови нам на користь / пер. з англ. З. Тіммерман. Київ : Yakaboo Publishing, 2021. 336 с. + іл.
- Кузьменко Ю. Історія української мови в конспектах Юрія Кузьменка. Київ : Видавн. дім «KM Academia», 1997. 91 с.
- Лаучюте Ю. Следы балтийских топонимов в ономастике Славии. *Балт. филол. курьер*. 2004. № 4. С. 70–74.
- Мотора Є. В., Непокупний А. П. Балтійські краї. *Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.* Київ : Наук. думка, 1989. С. 59–63.
- Непокупний А. П. *Литавия* и другие литуанизмы в украинских (восточнославянских) словарях и грамматиках XVI–XVII вв. *Baltistica*. 1971. Т. 7. (1). С. 53–62.
- Непокупний А. П. Балто-севернославянские языковые связи. Киев : Наук. думка, 1976. 227 с.
- Непокупний А. П. Этноним *литва* и название дружины жениха в свадебных песнях Украины, Белоруссии и Польши. *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės patirtis (Senoji Lietuvos literatūra, 6 knyga)*. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas knygos, 1998. С. 88–104.
- Непокупний А. П. Балтійські родичі слов'ян. Київ : Наук. думка, 1979. 183 с.
- Непокупний А. П. Апелятив *литва* в «Енеїді» І. П. Котляревського та його культурно-історична паралель у «Несамовитому Роланді» Л. Аріосто. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ : Наук. думка, 1994. С. 288–293.
- Скопненко О. *Літва, Летува, літоўцы, летувісы, літвіны, ліцвіны* в сучасному білоруському узусі. *Balto-Slavo-Germanica: мовні контакти в синхронії і діахронії. Круглий стіл до 90-річчя з дня народження чл.-кор. НАН України, д-ра філол. наук, проф. Анатолія Павловича Непокупного* : зб. тез доп. 15 грудня 2022 р. Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2023. С. 28–34.
- Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
- Тищенко К. 42 епохи українських мовних контактів. *Енциклопедія 3000 запозичених реалій античності й середньовіччя у мові, прізвищах і топонімах*. Київ; Броди : Просвіта, 2020. 911 с.
- Халипов В. Гипотезы этимологии слова *Литва* и их отражение в белорусском культурном пространстве. *Slavistica Vilnensis*. 2025. Т. 70. (1). С. 48–63.
- Bammesberger A. *Lietuvà, Lithuania, and Chaucer's Lettow. Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*. 2012. Vol. 58. N 1. P. 5–8, 87. URL: http://www.lituanus.org/2012_1_01Bammesberger.html. (дата звернення: 20.07.22)
- Baranauskas T. On the origin of the name of Lithuania. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*. 2009. Vol. 55. N 3. P. 28–36.
- Dini P. U., Subačius G. *Lituanie et Samogitie : sources, onomastique, étimologie*. URL: <https://cutt.ly/YyuYjyMY> (дата звернення: 20.07.22).
- Dubonis A. *Vardas Lietuva: Ties Lietuvos valstybės ištakomis. Naujasis Židinys-Aidai*. 1996. N 1–2. Psl. 7–12.

- Karaliūnas S. Lietuvos vardo kilmė. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1995. T. 35. Psl. 55–91.
- Karaliūnas S. Herodoto Skitijs. 2. Šiaurės rytų Europos etninė situacija ir jos interpretacija. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2004. Psl. 18–42.
- Kuzavinis K. Lietuvos vardo kilmė. *Kalbotyra*. Vilnius : Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai, 1964. T. 10. Psl. 5–18.
- Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. Warszawa : PWN, 1958. T. 1. XIV, 394 s.
- Otrębski J. Slawizacja litewskich nazw wodnych i miejscowych. *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 2. Językoznawstwo. Warszawa : PAN, 1963. S. 267–286.
- Schachmatov Al. Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen. *Archiv für Slavische Philologie* / begr. von B. Jagic. Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1912. Bd 33. S. 51–99.
- Seibutis A. Kraštovardžio Lietuva etimono kilmės ir semantikos klausimu. *Geodezijos Darbai*. 1979. T. 9. N 1. Psl. 5–19.
- Smetona A. The Name of Lithuania — One Thousand Years. URL: <http://www.smetona.vu> (дата звернення: 20.07.22).
- Stokes W. Urkeltischer Sprachschatz / hgb. von A. Bezzenberger. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1894. 337 S.
- Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. Vilnius : Mokslas, 1987. 304 psl.

ДЖЕРЕЛА

Горяев	Горяев Н. В. Сравнительный этимологический словарь русского языка. Тифлис : Тип. канц. Гл. на Кавказе, 1896. 451, XL, LXII с.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наук. думка, 1989. Т. 3. 553 с.
Митрополит Іларіон	Митрополит Іларіон (І. Огієнко). Етимологічно-семантичний словник української мови : в 4 т. Вінніпег : Накл. Тов-ва «Волинь», 1982. Т. 2. 400 с.
Преображенский	Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка : в 3 т. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1959.
ССМ	Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 1. 632 с.
Топоров	Топоров В. Н. Прусский язык : словарь : в 5 т. L (laydis *lut- & *mod-). Москва : Наука, 1990. Т. 5. 434 с.
Фасмер	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1986. Т. 2. 672 с.
ЭСБМ	Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : в 16 т. Мінск : Навука і тэхніка, 1990. Т. 6. 287 с.
ЭССЯ	Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. Москва : Наука, 1988. Вып. 15. 264 с.
Bańkowski	Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego : w 2 t. Warszawa : Wyd-wo naukowe PWN, 2000. Т. 2. 980 s.
Boryś	Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wyd-wo Literackie, 2005. 861 s.
Brückner	Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Nakład i własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1927. 805 s.
Ernout, Meillet	Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. 4-e éd. Paris : Klincksieck, 2001. 844 p.

Fraenkel	Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag; Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1962. Bd 1–2.
Meyer-Lübke	Meyer-Lübke W. Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1911. 1092 S.
Nascentes	Nascentes A. Dicionário etimológico resumido. São Paulo : Instituto Nacional do Livro, 1966. 791 p.
OED	Online Etymology Dictionary [of the English language]. URL: https://www.etymonline.com (дата звернення: 26.09.2025).
Pokorny	Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern; München : Francke Verl., 1959. Bd 1–2. 1183 S.
Skok	Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika : v 4 knj. Zagreb : Jugosl. akad. znanosti i umjetnosti, 1972. Knj. 2. 741 s.
Smoczyński	Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego. 2 wyd., na prawach rękopisu, 2016. 2407 s.
Vaan	Vaan M. de. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden; Boston : Brill, 2008. P. XIV + 825.

Дата надходження до редакції: 29.04.2026

Дата надходження після рецензування: 22.05.2026

Дата затвердження редакцією: 03.07.2026

REFERENCES

- Ageeva R. A. (2000). Kakogo my rodu-plemeni? Narody Rossii: imena i sud'by. Slovar'-spravochnik. Moscow: Academiya. [In Russian].
- Bammesberger A. (2012). *Lietuvà, Lithuania, and Chaucer's Lettow. Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 58 (1), 5–8, 87. URL: http://www.lituanus.org/2012_1_01Bammesberger.html.
- Baranauskas T. (2009). On the origin of the name of Lithuania. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, Vol. 55 (3), 28–36.
- Beleckij A. A. (1972). Leksikologiya i teoriya yazykaoznaniya (onomastika). Kyiv: Izdatel'stvo Kievskogo universiteta. [In Russian].
- Dini P. U., Subačius G. (2019). *Lituanie et Samogitie*: sources, onomastique, étimologie. URL: <https://cutt.ly/YyuYjyMY> (last accessed: 20.07.22).
- Dubonis A. (1996.) Vardas Lietuva: Ties Lietuvos valstybės ištakomis. *Naujasis židinyš-Aidai*, (1–2), 7–12.
- Hardach S. (2021). Movy nam na koryst. Z. Timmerman (Transl.). Kyiv: Yakaboo Publishing. [In Ukrainian].
- Karaliūnas S. (1995). Lietuvos vardo kilmė. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, (35), 55–91.
- Karaliūnas S. (2004). Herodoto Skitija. 2. Šiaurės rytų Europos etninė situacija ir jos interpretacija. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 18–42.
- Khalipov V. (2025). Gipotezy etimologii slova Litva i ih otrazhenie v belorusskom kul'turnom prostranstve. *Slavistica Vilnensis*, 70 (1), 48–63. [In Russian].
- Kuzavinis K. (1964). Lietuvos vardo kilmė. *Kalbotyra*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai, (10), 5–18.
- Kuzmenko Yu. (1997). Istoriia ukrainskoi movy v konspektakh Yurii Kuzmenka. Kyiv: Vydavnychiy dim «KM Academia». [In Ukrainian].
- Laučiūtė J. (2004). Sledy baltijskich etnonimov v onomastike Slavii. *Baltiiskij filologičeskij kurjer*, (4), 70–74. [In Russian].
- Motora Ye. V., Nepokupnyi A. P. (1989). Baltiiski krai. *Mizhetnichni zviazky v ukrainskii antroponii XVII st*. Kyiv: Naukova dumka, 59–63. [In Ukrainian].

- Nepokupnyj A. P. (1971). *Litavia i drugie lituanizmy v ukrainskih (vostochnoslavianskih) slovaryah i grammatikah XVI–XVII vv. Baltistica*, 7 (1), 53–62. [In Russian].
- Nepokupnyj A. P. (1976). *Balto-severnoslavjanskie yazykovye svyazi*. Kyiv: Naukova dumka. [In Russian].
- Nepokupnyi A. P. (1979). *Baltiiski rodychi slovia*n. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Nepokupnyi A. P. (1994). *Apelatyv lytva v «Eneidi» I. P. Kotliarevskoho ta ioho kulturno-istorychna paralel u «Nesamovytomu Rolandi» L. Ariosto. Problemy suchasnoi arealohii*. Kyiv: Naukova dumka, 288–293. [In Ukrainian].
- Nepokupnyj A. P. (1998). *Etnonim litva i nazvanie družyny zheniha v svadebnyh pesniah Ukrainy, Belorussii i Polshi. Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės patirtis (Senoji Lietuvos literatūra, 6 knyga)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas knygos, 88–104. [In Russian].
- Otrębski J. (1958). *Gramatyka języka litewskiego*. Vol. 1. Warsaw: PWN.
- Otrębski J. (1963). *Slawizacja litewskich nazw wodnych i miejscowych. Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 2. Językoznawstwo. Warsaw: PAN, 267–286.
- Pokorny J. (1959). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern; Munich: Francke Verl. Bd 1–2.
- Schachmatov Al. (1912). *Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen. Archiv für Slavische Philologie*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, (33), 51–99.
- Seibutis A. (1979). *Kraštovardžio Lietuva etimono kilmės ir semantikos klausimu. Geodezijos Darba*, 9 (1), 5–19.
- Skopenko O. (2023). *Літва, Летува, літоўцы, летуви́сы, літві́ны, ліцві́ны v suchasnomu biloruskomu uzusi. Balto-Slavo-Germanica: movni kontakty v synkhronii i diakhronii. Kruhlyi stil do 90-richchia z dnia narodzhennia chlena-korespondenta NAN Ukrainy, doktora filolohichnykh nauk, profesora Anatoliia Pavlovycha Nepokupnoho. Zbirnyk tez dopovidei*. 15 Dec 2022. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Bura-ho, 28–34. [In Ukrainian].
- Smetona A. *The Name of Lithuania — One Thousand Years*. URL: <http://www.smetona.vu> (last accessed: 20.07.22).
- Stokes W. (1894). *Urkeltischer Sprachschatz*. A. Bezzenberger (Resp. Ed.). Vol. 1–2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Tyshchenko K. M. (2006). *Movni kontakty: svidky formuvannia ukrainsiv*. Kyiv: Akvilon-Plus. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2020). 42 epokhy ukrainskykh movnykh kontaktiv. *Entsyklopediia 3000 zapozychenykh realii antychnosti i seredniovichchia u movi, pryzvyshchakh i toponimakh*. Kyiv; Brody: Prosvita. [In Ukrainian].
- Zinkevičius Z. (1987). *Lietuvių kalbos istorija*. Vilnius: Mokslas.

SOURCES

Bańkowski	Bańkowski A. (2000). <i>Etymologiczny słownik języka polskiego: in 2 vols</i> . Vol. 2. Warsaw: Wydawnictwo naukowe PWN.
Boryś	Boryś W. (2005). <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> . Krakow: Wydawnictwo literackie.
Brückner	Brückner A. (1927). <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> . Krakow: Nakład i własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej.
Ernout, Meillet	Ernout A., Meillet A. (2001). <i>Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots</i> . 4e éd. Paris: Klincksieck.
ESSYA	<i>Etimologicheskij slovar' slavianskih yazykov. Praslavjanskij leksicheskij fond</i> . Iss. 15 (1988). O. N. Trubachev (Ed.). Moscow: Nauka. [In Russian].

- ESBM Etymalahichny slounik belaruskai movy: in 16 vols. Vol. 6 (1990). Minsk: Navuka i tekhnika. [In Belarusian].
- ESUM Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: in 7 vols. Vol. 3 (1989). O. S. Melnychuk (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Fraenkel Fraenkel E. (1962). Litauisches etymologisches Wörterbuch. Vol. 1–2. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Goryaev Goryaev N. V. (1896). Sravnitelnyi etimologicheskii slovar' russkogo yazyka. Tiflis: Tipografiia kants. Glavnonach. gr. ch. na Kavkaze. [In Russian].
- Meyer-Lübke Meyer-Lübke W. (1911). Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Mytropolyt Ilarion Mytropolyt Ilarion. (I. Ohienko) (1982). Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy: in 4 vols. Vol. 2. Winnipeg: Nakladom Tovarystva «Volyn». [In Ukrainian].
- Nascentes Nascentes A. (1966). Dicionário etimológico resumido. São Paulo: Instituto Nacional do Livro.
- OED Online Etymology Dictionary of the English language. URL: <https://www.etymonline.com> (last accessed: 26.09.2025).
- Preobrazhenskij A. G. (1959). Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: in 3 vols. Vol. 3. Moscow: Gosudarstvennoe izdate'lstvo inostrannyh i natsyonal'nyh slovarej. [In Russian].
- Skok Skok P. (1972). Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika: in 4 vols. Vol. 2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SSM Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: in 2 vols. (1977). Vol. 1. L. L. Humetska (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Smoczyński Smoczyński W. (2016). Słownik etymologiczny języka litewskiego. Ed. 2, as a manuscript.
- Toporov Toporov V. N. (1990). Prusskii iazyk. Slovar': in 5 vols. Vol. 5. L (laydis *lut- & *mod-). Moscow: Nauka. [In Russian].
- Vaan Vaan M. de. (2008). Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden; Boston: Brill.
- Vasmer Vasmer M. (1986). Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: in 4 vols. Vol. 2. Moscow: Progress. [In Russian].

Received: 29.04.2026

Received in revised form: 22.05.2026

Accepted: 03.07.2026

Volodymyr PONOMARENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vladimirlingua@gmail.com

<https://orcid.org/000-0003-4106-5874>

NAMES OF LITHUANIA IN EUROPEAN LANGUAGES AND THE PROBLEM OF ETYMOLOGIZING THE CHORONYM BASE

The article is devoted to one of the traditionally problematic issues of Balto-Slavic historical and modern onomastics, which concerns the origin of the names of Lithuania, closely related to the corresponding ethnonyms of Lithuanian and other languages, including Ukrainian. This is primarily a series of works by Corresponding Member of

the NAS of Ukraine A. P. Nepokupnyi (period 1971–1998), in which the outlined topic is explored in various aspects, including «ethnic inflation» and «geographical ambiguity» of the name of Lithuania, as evidenced primarily by the material of Ukrainian and other Slavic languages: not only horonyms or ethnonyms, but also some other (general) names, in particular collective ones. Particularly noteworthy are his publications of 1994 and 1998, devoted to the historical collective meanings of the Ukrainian word *литва*, which in a peculiar way intersect with the newest («military-historical») hypothesis regarding the origin of the Lithuanian endonym *Lietuva*. The etymological concepts of Lithuanian and other researchers (both historical and modern) regarding the raised issue are considered and commented on, including the traditionally popular «hydronymic» as well as «geographical», and the above-mentioned «military-historical» version. The factual material not only of Lithuanian and Ukrainian, but also of a number of other European languages of different genealogical affiliation (Baltic, Slavic, Germanic, Romance) is compared. In addition to existing scientific works related to the topic, multilingual etymological sources, as well as explanatory dictionaries of Ukrainian and other languages, are used. Attention is paid to the orthographic, grammatical, and especially semantic characteristics of the relevant lexemes, in particular Ukrainian ones, which are of certain interest in a comparative-historical sense, since they prompt considerations related to the origin and history of the name of Lithuania, the study of which does not lose its importance and relevance.

Keywords: A. P. Nepokupnyi, onomastics, Lithuania, horonymy, hydronymy, etymology, semantics.